

213. Vallentuna kyrka.

Pl. 138.

Litteratur: E. Brate, Berättelse öfver resa för undersökning och afbildning af runristningar sommaren 1904 (ATA); Handling (i ATA).

Äldre avbildning: Brate foto 1908 (ATA).

På ett av Brates fotos (1908) av U 212 ser man tre små runstensstycken. Brate hade, då han tog bilden, placerat dem tillsammans på stenens toppyta. Bitarna ha uppenbarligen ej hört till U 212. I sin reseberättelse 1904 meddelar Brate: »I sakristian förvaras tre stycken af en tunn runsten, funna i en graf.»

Vid inventeringen av runinskrifterna i Stockholms län 1935 kunde endast ett av de små fragmenten återfinnas. Det infördes 1942 till Statens Historiska Museum. *Inv 22867.*

Grå granit. Mått 0,17 × 0,18 m.

Läsning:

k × s

Till läsningen: nedre delen av hst i 1 **k** är borta.

Brate: »Stycket ... är triangelformigt, största sidan är 23, längs nedre slinglinien 16 cm., längs öfre slinglinien 16 cm. Tjockleken 3 cm. Stycket innehåller blott en slinga med runorna $\text{h} \times \text{j} -$.»

På det ena av de övriga två, numera försvunna, styckena kan man på fotot läsa ett **n** (eller **l**). Brate lämnar följande beskrivning av detta fragment: »Stycket är 3 cm. tjockt och innehåller en nedre slinglinie 7 1/2 cm. och en däremot vinkelrät linie; på slinglinien står en runa, som torde ha varit **n** $\dot{\text{i}}$.»

Om det återstående fragmentet, på vilket av fotot att döma stått ett **u**, skriver Brate: »Stycket ... är 4—7 cm. tjockt och innehåller en nedre slinglinie 7 cm. och ofvanpå denna runan **u**.»

De tre fragmenten ha med all sannolikhet tillhört samma runsten. Brate förmodar att »återstoden af runstenen» befinner sig »i kyrkogården, där dessa stycken hittats».

214. Vallentuna kyrka.

Pl. 135.

Litteratur: Svenska Dagbladet 21/5 1937, 26/6 1937, 11/2 1943; Djursholms Tidning 28/5 1937; Aftonbladet 30/6 1937; Handlingar i ATA (fyndrapport av E. Floderus); S. B. F. Jansson, Något om skepp och båtar i nordisk litteratur (i: Nordens båtar 3, 1941, s. 263), Några nyfunna runinskrifter (i: Fornvännen 1942, s. 228 f.).

Äldre avbildningar: Svenska Dagbladet; Aftonbladet. Fotos av fyndplatsen (i ATA).

Runstenen påträffades i maj 1937 vid grävningsarbeten i kyrkan i samband med dennas restaurering. Den låg inmurad i norra korsarmens västra inre liv och vilade direkt på berggrunden. Stenen har med all sannolikhet legat i grunden till ett medeltida murparti. Den märkliga runstenen infördes i maj 1937 till Statens Historiska Museum, där den numera förvaras.

Inskriften bildar direkt fortsättning på en annan inskrift, och stenen har sålunda tillhört ett monument, som med all sannolikhet har bestått av två runstenar.

Röd sandsten med grått inslag i övre kanten. Höjd 1,34 m., bredd 0,69 m. Den ristade ytan är jämn och vacker. Slingan och korsets fot äro ej så djupt huggna som runorna. Ristningslinjerna äro smala, med skarpa kanter.

Inskrift:

uk × inkiber × eftir × buanta × sin · han · troknapi · a · holms · hafi · skrep · knar · hans · i · kaf
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 þrir · enir · kamo · af
 65 70 75

...ok Ingebærg æftir boanda sinn.
 Hann drunknaði a Holms hafi,
 Skræið knarr hans i kaf,
 þrir æinir k[v]amo af.

»...och Ingeberg efter sin make.
 Han drunknade på Holms hav.
 Hans knarr gick i kvav;
 endast tre kommo av.»

Till läsningen: Inskriften saknar sk i början och i slutet. Mellan orden förekomma regelbundet sk, utom efter 61 f. Anledningen till att sk där saknas är, att korsarmen på denna punkt skiljer orden åt (se pl. 135); i jämförbara fall i andra inskrifter saknas sk mycket ofta. I denna inskrift har sk tre former: kors, ett kort lodrätt streck och i ett fall (efter 34 i) ett streck, som går snett ned åt höger; något korsande streck har aldrig huggits. Sk efter 20 a är otydligt. Efter 26 n går en spricka, i vilkens kanter säkra spår av ett sk, som sannolikt haft streckform, kunna iakttagas. Kors-sk förekomma endast i inskriftens början. — Runorna s och t ha alltid svensk-norsk form, medan däremot a och n i regel ha bst på båda sidor om hst. Endast 20 a och 31 n ha ensidiga bst. Bst äro emellertid i n-runorna oftast kortare på vänstra sidan om hst; likaledes äro i a-runorna bst kortare på högra sidan. Bst i þ är i alla tre fallen (33, 49, 62) placerad högre än annars vanligen är fallet. Bst i h få två gånger sin plats ovanligt högt (36, 41); så är också förhållandet med 37 o.

Den första runan, 1 u, står utanför ramlinjerna och är avsevärt kortare än de följande runorna. Ingen yttre anledning finnes att ej draga ned ramlinjerna det felande stycket. 4 n når icke, vare sig upptill eller nedtill, ramlinjen. Genom bst på 7 b går en spricka. I 8 e är prickén placerad ett stycke ovanför huvudstavens mittpunkt.

inkiber bör troligen uppfattas som kvinnonamnet *Ingebærg* (jfr Lundgren-Brate, s. 127, *Ingebirgh?*, och fhty. *Ingeberga*; i nyisl. förekommer ett mansnamn *Ingeber*). Samma namn återfinnes i U 146, där det emellertid skrives *inkiberh*. (Det ser ut som om i den inskriften h efteråt har blivit inklämt mellan r och följande runa, se U 146, s. 224.)

U 146 och U 214 visa f. ö. flera överensstämmelser: korset är i båda fallen ett processionskors; vid dess stång stå runor; flera runor av svensk-norsk typ förekomma i båda (s, t, a, n). Men medan Hagby-hällens ristare är »en ovan och oskicklig ristare», är den som har fört mejseln i U 214 säker på handen. Skillnaden kan ej enbart förklaras av att granithällen varit svårare att rista än sandstenen.

Skrivningen *troknapi* är märklig med avseende på den första vokalen. Den tecknas i detta ord annars aldrig med o-runan i runinskrifter. Sannolikt avses ett uttal *dronkna* (eller *drokkna*). I fornsvenskan är *dronkna* styrkt.

Verbet *skriða* förekommer annars icke i runinskrifter. Det användes i fornsvenskan och i isländskan ofta i samband med skepp, ungefär i betydelsen 'segla' (*skipið skríður vel* 'Skibet skyder en god Fart', Blöndal). Ordet kan i fornsvenskan även betyda 'sjunka'. Varken där eller i isländskan finnes emellertid uttrycket *skriða i kaf* belagt. De vanliga uttrycken ha troligen varit *siunka*, *fara* och *sigla i kaf*. I fornsvenskan förekommer det sista ordet både med och utan v: *kvaf* och *kaf*.

Ordet *knarr* (isl. *knorr*) förekommer några gånger i svenska runinskrifter. Det är benämningen på ett kraftigt byggt, rymligt och havsgående skepp, som kunde användas både på handelsfärd och på krigståg. Båda betydelserna — handelsskepp och krigsskepp — torde föreligga på våra runstenar, den förra t. ex på Sö 198, den senare på U 258.

Formen **kamo** är intressant. Visserligen kan ristaren ha glömt ett **v**, men man skulle också kunna förklara formen som kontamination — av *kvamo* och *komo*.

Vad som menas med *Holms haf* är svårt att bestämma. I *Svenska Dagbladets* och *Aftonbladets* notiser med anledning av fyndet översätter E. Floderus uttrycket med Bornholmssjön. Något skäl för tolkningen anföres av naturliga skäl icke i notiserna.

Ortnamnet *Holm* förekommer en gång tidigare i en svensk runinskrift. Det är på den berömda runstenen vid Högby gamla kyrka i Östergötland (Ög 81):

uarp · ohulmi ·	varð a holmi
halfan · tribin ·	Halfdan drepinn

Innebörden i **o hulmi** har diskuterats. Bugge anmärker (*Runverser*, s. 234): »*á holmi* kan efter min Mening ikke betyde 'i Holmgang', thi Parallelismen kræver her et Stedsnavn. Stephens oversætter det vistnok rigtig 'paa Bornholm'. Saaledes er Udtrykket *at Holmi* brugt om Bornholm af Hallfreð vandræðaskáld.» Det ställe hos Hallfred, som Bugge syftar på, återfinnes i Ólafsdraða:

*Hilmir lét at Holmi
hjalmskóð roðin blóði
hvat of dylði þess hólðar
hqrð ok austr í Gqrðum.*

(*Den norsk-islandske Skjaldedigtning*, udg. ved Finnur Jónsson, 1. B, s. 149.) *At holmi* har på detta ställe redan av Snorre uppfattats som åsyftande Bornholm, och sedan har den översättningen stått sig. Tolkningen Bornholm synes emellertid ej vara säker, och det vore tyvärr oförsiktigt att med denna utgångspunkt draga slutsatsen, att *Holms haf* på Vallentuna-stenen betyder »Bornholms hav». Ej heller exemplen hos Adam av Bremen äro bevisande. Det torde vara minst lika troligt, att vi i U 214 möta ett gammalt namn på Finska viken, vilken, såvitt jag vet, ingenstädes namnges i gamla källor. Namnet *Holms haf* skulle kunna tänkas ha uppstått genom en förkortning av ett äldre namn *Holm(garðs) haf*. Att denna del av Östersjön har varit livligt trafikerad, är höjt över varje tvivel. Längs Finska viken gick en handelsväg av mycket stor, internationell betydelse. I detta sammanhang kan ett tillnamn som *Holmgarðsfari* ha ett visst intresse (»*hét Rafn stýrimaðr, víkverskr at ætt, ok átti garð í Túnsbergi, hann sigldi jafnan til Holmgarðs, ok var hann kallaðr holmgarðsfari*», *Flateyjarbók*, Kristiania 1860—68, 1, s. 130⁴).

Omöjligt är väl ej heller att *Holms haf* kan ha åsyftat skärgårdshavet öster om Stockholm.

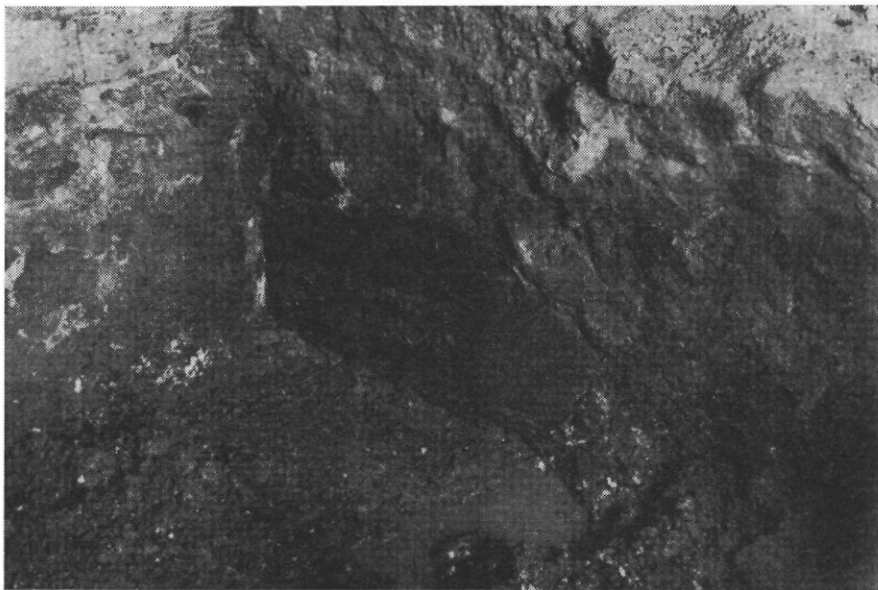

Fig. 208. U 214. Vallentuna kyrka.
Foto av fyndplatsen 1937 (ATA).

Som ovan framhållits, ger icke skeppets benämning något besked om huruvida det i detta fall varit fråga om en handelsfärd eller ett vikingatåg. Inskriftens formulering gör emellertid den förstnämnda möjligheten sannolik. Det har troligen varit ett lastat handelsskepp, som lidit skeppsbrott.

Måhända knyter sig emellertid det största intresset till inskriftens form.

Den första satsen, som bildar en direkt fortsättning på en annan numera förlorad inskrift — vilken denna varit kommer nedan att bestämmas —, är på prosa, medan däremot de avslutande satserna äro på vers. Att en versifierad inskrift har ett inledande prosaparti, är ju ingalunda ovanligt. Men runversens form är enastående i runinskrifter utav denna art. Här föreligger en vers, som är både allittererad och sluttrimmad.

Vad slutrimmet beträffar, finnas som bekant tillfälliga exempel i Eddan, men genomfört uppträder slutrimmet med Egill Skallagrímssons stora dikt *Höfuðlausn* (930-talet). Den är också både allittererad och sluttrimmad. Från svenskt område är emellertid U 214 det tidigaste exemplet. De äldsta slutrim, som man förut har känt till från vårt land, förekomma i gravinskrifter med runor. Vallentuna-stenens inskrift torde vara inemot ett århundrade äldre än dessa. På sidofaserna av en, nu i Statens Historiska Museum förvarad, kistformig lockhäll från Näs, Vartofta hd, Västergötland, läses t. ex.

byrr ligr innan þæssi þro
guf gifi sial hans glæpi ok ro.

Inskriften är från 1200-talet, se S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1, s. 484; hällen finnes avbildad i *Västergötlands runinskrifter*, Pl. 119, nr 144. Från samma tid är Vårkumla-lockhällen (Gardell, a. a., s. 488; Vg 138, Pl. 115):

hær liggia fapfar tver
hiþinn ok enarr hæto þer.

(Ingen av de båda inskrifterna är fullt riktigt läst av Gardell.) De allitterationer, som förekomma i dessa båda gravskrifter, torde vara avsiktliga.

Vidare påträffas slutrim i Upplandslagen, i slutorden till de olika balkarna. Dessa slutord ha säkerligen författats i samband med lagens redigering på 1290-talet. Men det ur vår synpunkt viktigaste exemplet finnes i den bekanta dikten om Kristi lidande i Codex Bureanus (*Ett fornsvenskt legendarium* 1, s. 72 f.). Här möter oss nämligen, liksom i Vallentuna-inskriften, både allitteration och slutrim.

ihesu guz son ihesu goþe
blöt mit hierta mæþ þino bloþe
at þænkia mæ þakom þina pino:
af allom þugh ok hierta mino.

Den metriska övergångsform, som möter i U 214, har givetvis sitt stora intresse. En liten detalj, som kanske måste förklaras ur ovana vid slutrim, bör framhållas. Runan 44 i, dativändelsen i *haf*, flyttas på ett överraskande sätt ur slingan, där runan även ur symmetrisk synpunkt hade bort stå. Genom att avbryta ordet och flytta i utanför, kommer slingan nedtill på vänstra sidan att sluta en runa för högt upp och inskriftens »balans» går förlorad. Ristaren måste ha någon särskild bevekelsegrund till sitt handlingssätt, eftersom stenens beskaffenhet icke lägger några som helst hinder i vägen för att placera runan »rätt». Sandstensytan är här fullkomligt slät och väl ägnad till ristning. Kan den egendomliga placeringen av i:et

ha sin förklaring däri, att ristaren och skalden, som väl varit samma person, har velat markera sluttrimmet?

Inskriften torde tillhöra 1100-talets början, en tid, då källorna rinna så sparsamt, att perioden »förefaller att hava varit utan all litteratur» (H. Schück och K. Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* 1, 3 uppl., s. 207).

I Vallentuna kyrka påträffades vid samma tillfälle ett runstensfragment, som också var av röd sandsten. Då, som ovan framhållits, U 214 endast utgör slutet av en inskrift, vore det frestande att antaga, att vi i detta fragment (U 215) ha ett parti av den runsten, på vilken inskriftens början har stått. Så har också varit fallet. Då U 215, enligt vad jag nedan kommer att visa, är en del av den försvunna B 74, kan man lyckligtvis rekonstruera hela inskriften, se U 215, slutet; jfr också U 216.

215. Vallentuna kyrka.

Pl. 138.

Litteratur: B 74, L 446. J. Bureus, F a 6 s. 87 n:r 197 (Bureus' egen uppteckning), s. 105 n:r 57 (Aschaneus), s. 141 n:r 25 (Axehiell), s. 170 n:r 35 (Rhezeliuss), F a 5 n:r 436, F a 1 s. 98, F a 14 s. 123, 135, 176; M. Aschaneus, F b 18 s. 185 f., F b 12; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 157; O. Celsius, Acta Literaria Sueciæ 2 (1725—29), s. 323, SR 1, s. 151; UFT h. 3 (1873), s. 81; S. B. F. Jansson, Några nyfunna runinskrifter (i: Fornvännen 1942, s. 229).

Äldre avbildningar: M. Aschaneus a. a.; P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 3 och B 74); foto i Fornvännen 1942.

Runstenen omtalas redan av Bureus, som antecknar (F a 6), att den ligger »inne i Sacristiedören». Axehiell anger dess plats vara »Wthi Sackerstie muren, vnder dören i Walentuna» (F a 6), och Aschaneus har i F b 18 följande upplysning om runstens plats: »Denna Affriktadhe figurs sten är inmuratt i Sachriesties dören i Wallentuna sochn neder i Golfwelt.» Celsius undersökte runstenen »wid ingången af Sacristian» den 4 juni 1727. I kyrkoinventarium 1829 omnämnes runstenen icke.

Stenarten har med all sannolikhet varit sandsten. Aschaneus antecknar (i F b 18): »Rödlätt R 4.»

Vid restaureringsarbeten i Vallentuna kyrka 1937 påträffades ett runstensfragment. Det låg i fyllningen till en igenmurad gravkammare i korsmitten, 2 dm. under golvytan. Fragmentet är av ljusröd sandsten, och ristningsytan är starkt sliten. Runorna ha delvis nötts bort. De bevarade runorna och resterna av ornamentiken klargöra, att fragmentet har tillhört den f. ö. försvunna runstenen B 74, och att det har utgjort dennas övre, högra hörn.

Fragmentet infördes i maj 1937, tillsammans med U 214, till Statens Historiska Museum, där det nu förvaras. Inv. 29956

Hela runstens höjd har varit omkring 1,15 m., dess bredd (nedtill) omkring 0,70 m. Fragmentet mäter 0,45 × 0,24 m.

Hela inskriften (enligt Bureus):

panilr · uk · olfilr · litu stain eftir faþor · uk broþor sin ·

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Ra[g]nhildr(?) ok Ulfhildr letu stæin æftir faður ok broður sinn.

»Ragnhild och Ulfhild läto [resa] stenen efter sin fader och broder.»

Fragmentets inskrift:

r · - - tū s - ain × ef